

VÉGHSEŐ TAMÁS

UNIÓ, INTEGRÁCIÓ, MODERNIZÁCIÓ¹ A RÓMÁVAL VALÓ EGYSÉG HÁTTERE A MUNKÁCSI PÜS- PÖKSÉGBEN (17. SZÁZAD KÖZEPE)

A történelmi Magyarországon a 17. században görög katolikus egyházak megalakulásához vezető folyamatok a kora újkori felekezetszerveződés szöveggörnyezetébe illesztve válnak értelmezhetővé.² A kora újkorban a magyarországi katolikus egyház – európai mintákat követve – lényegében egy modernizációs folyamaton ment keresztül, melynek eredményeként az egyházi élet tekintetében eljutott az európai katolicizmus szintjére és képessé vált arra, hogy a kor kihívásaira megfelelő válaszokat adjon. A Magyar Királyság területén jelentős létszámban élő keleti szertartású keresztények is igazából akkor keltik fel a katolikus egyház érdeklődését, amikor az a tridentin reformprogram lényegi elemeit átvéve rendezte sorait, sőt a protestantizmussal szemben jelentős térnyerésre is képessé vált. Az öntudatában, személyi állományában megerősödött, s a bécsi udvar politikai támogatását maga mögött tudó magyar katolicizmus először az 1630-as évek második felétől kezdve fordult komoly szándékkal a királyság északkeleti vármegyéiben élő ortodoxok, majd pedig a század utolsó évtizedében és végén a partiumi és erdélyi bizánci szertartású közösségek felé.³

Jelen tanulmányban annak felvázolására teszek kísérletet, hogy a megújult magyar katolikus egyház milyen szándékok és alapelvek mentén próbálta meg bevonni a modernizáció folyamatába a bizánci

¹ Tanulmányom a NFM-OTKA NNI-78739. sz. projekt keretében valósult meg.

² Ennek főbb jellemzőit egy korábbi tanulmányomban ismertettem: VÉGHSEŐ, T., „»meliorem ordinem vivendi introducere«. Egy görög katolikus püspök sajátos feladatai és lehetőségei Magyarországon a felekezetszerveződés korában: hat ismeretlen De Camillis levél tanulságai”, in Végheő, T., (ed.), *Symbolae. Ways of Greek Catholic heritage research. Papers of the conference held on the 100th anniversary of the death of Nikolaus Nilles*, (Collectanea Athanasiana I/3.), Nyíregyháza 2010, 193-212.

³ Jelen tanulmányban nem kívánok kitérni a csekély sikerrel járt délvidéki uniós kezdeményezésekre, melyek viszont időben megelőzik a másik három régióban lezajlott folyamatokat.

szertartású közösségeket és azok milyen elképzelésekkel és elvárásokkal, milyen félelmekkel és fenntartásokkal fogadták a katolikusok közeledését. A kérdést a történelmi Munkácsi Egyházmegye görög katolikus egyházára fókuszálva vizsgálom.

Elsőként egy lényegi kérdés tisztázását látom szükségesnek. Amikor unióról beszélünk, keleti szertartású keresztények Rómával való egységét, illetve egységre lépését értjük alatta. Vagyis azt az eseményt, melynek során keleti szertartású közösségek – saját hagyományaik megtartása mellett – elfogadják a római pápa főségét és a katolikus egyház tanítását. A római pápa elismerésével és a katolikus hitvallás letételével jön létre az unió és születik meg az adott görög katolikus egyház. Ez a történelmi Magyarország görög katolikus egyházainak létrejöttékor is így történt. Ugyanakkor fontos rámutatnunk arra, hogy – bár a közép-pontban Róma és a pápa áll – a magyarországi uniók esetében a Szentszék nincs a kezdeményezők között, sőt többnyire fáziskéséssel reagál az eseményekre. Jól illusztrálja mindezt a munkácsi püspökség uniójának római fogadtatása. Mikor az unióról Lippay György esztergomi érsek tájékoztatja a Szentszékot, az esemény jelentőségének kidomborítása érdekében azt a nem túl szerencsés megfogalmazást használja, hogy megtérítette a rutének pátriárkáját (értve ez alatt a munkácsi püspököt).⁴ A római Propaganda Fide Kongregációban – ahol az ekkor már világ-egyház missziós tevékenységét koordinálták és ellenőrizték – nagy lelkesedést váltott ki a hír, mivel az ott dolgozók ismeretei szerint a térségben egyetlen pátriárka, mégpedig a szerbek ipeki főpásztora élt. Az ő katolizálása valóban hatalmas eredmény lett volna, hiszen a balkáni vallási viszonyokat is alapvetően változtatta volna meg.⁵ Hosszas levelezés után tisztázódott, hogy itt egy olyan püspök és egy olyan egyházi közösség uniójáról van szó, akinek és amelynek létezéséről Rómában addig nem is tudtak. Ekkor ugyan a munkácsi püspökség felkerül a Propaganda Kongregáció térképére, de a Szentszék kezdeményező szerepéről természet-

⁴ Ezt a megfogalmazást egyébként szívesen használták mindazok, akik valamilyen szinten részt vettek az eseményekben. Így például Varró István, egri kanonok és ungvári plébános is: VÉGHSEŐ, T., „...patriarcham graecum convertit ad unionem...« A római Német-Magyar Kollégium három egykori növendéke és az ungvári unió”, in *Athanasiana* 23 (2006) 29-48.

⁵ A szerbek közötti uniós kísérletekhez: MOLNÁR, A., „A szerb ortodox egyház és az uniós kísérletek a 17. században”, in Véghseő, T. (szerk.), *Rómából Hungáriába: A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, (Collectanea Athanasiana – I. Studia 1.), Nyíregyháza 2009, 43-54.

sen nem beszélhetünk.⁶ Mindez nem változtat a lényegen, hiszen a katolikus egyház helyi képviselői külön eseti felhatalmazás nélkül is joggal kezdeményezhették az uniót, a pápa főségének elismerését és a katolikus egyház tanításának elfogadását – a pápa és a kúria tudta nélkül is. Mégis fontos rámutatnunk erre a mozzanatra, mivel kiemeli azt, hogy az események dinamikája mögött elsősorban a helyi egyház, a magyar társadalom és a magyarországi (egyház)politika motivációit kell keresnünk.

Ha azt a kérdést tesszük fel, hogy végeredményben miért irányult a katolikusok figyelme a keleti szertartásúak felé, akkor alapvetően két tényezőt kell figyelembe vennünk:

1. Maguk a kortársak is érzékelték azt, hogy az egyházi élet minőségi változáson ment keresztül. A Pázmány Péter nevével fémjelzett korszak alapvetően változtatta meg a magyar katolicizmus arculatát. Az európai kontinens nyugati felén már bevált és bizonyított jezsuita oktatási rendszer adaptációjának és a külföldi – elsősorban római – iskolázatásnak köszönhetően a katolikus klérus szellemi színvonala érzékelhetően emelkedett. A Tridenti Zsinat normáinak bevezetése (nemzeti és tartományi zsinatokon) és alkalmazása az egyházfegyelem javulásához vezetett. A tridenti katolicizmus tehát a maga szemléletmódjával és eszköztárával működőképes modellnek tűnt a kortársak számára, mely valóban képes felemelni még egy olyan mély válságba süllyedt egyházat is, mint amilyen a magyar katolicizmus volt a 16. század második felében. Ez nem csak az egyháziak tapasztalata volt, hanem azon főúri családoké is, akik éppen ezekben az években-évtizedekben tértek vissza a katolikus egyházba. Innen már csak egyéni jóindulat és látókör kérdése volt a következő lépés megtétele, vagyis annak vizsgálata, miként lehetne ezt a működőképes modellt a keleti keresztények mély válságban lévő közösségében alkalmazni és ezáltal azokat a felemelkedés útján elindítani. Azokat a főpapokat, papokat és szerzeteseket, illetve világiakat (főúri családok képviselőit), akikben megvolt az egyházmegyéikben/birtokai-

⁶ Meg kell jegyeznem, hogy a Szentszék a magyarországi katolikus megújulásban általában is passzív volt, érdemi támogatást a sürgető kérések ellenére sem nyújtott. Vö. TUSOR, P., „A pápai diplomácia javaslatai 1639-ben a Szentszék részvételére a magyarországi katolikus restaurációban”, in *A Ráday Gyűjtemény évkönyve* 9 (1999) 19-38.

kon élő keleti közösségek modernizációjára irányuló szándék, mind ott találjuk a görög katolikus egyházak születésénél.

2. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a korszak még a felekezeti küzdelem kora. A felekezetszerveződés folyamatában ugyan rögzültek a határok, megmaradtak (katolikus) vagy kialakultak (protestáns) a felekezeti egyházkormányzati egységek, de a két nagy, egymással szembenálló tömb nem mondott le arról, hogy a másik kárára növelje táborát és befolyását. A 17. század során már csak a katolikusok érnek el látványos eredményeket többnyire személyes meggyőzés révén (nemesi családok katolizálása), de nem tűnik el az erőszak alkalmazása sem (az 1670-es évek „gyászévtizede”). A felekezeti küzdelem korában nem maradhattak észrevétlenül a két tábor közé beékelődött, szinte teljesen védtelen keleti keresztények sem. A katolikusok motivációi között kétségtelenül ott találjuk a „protestáns veszély” elhárítását, vagyis annak megakadályozását, hogy a református egyház a hatalmas földbirtokokkal rendelkező erdélyi fejedelmi család, a Rákócziak befolyása révén utat találjon a keleti keresztényekhez. Tekintettel arra, hogy a Rákóczi-család birtokain valóban nagy számban éltek keleti szertartású keresztények (pl. a munkácsi uradalomban, melynek központjában a munkácsi püspök is élt – teljes földesúri függésben), a katolikusok félelme nem volt teljesen alaptalan. Jóllehet a reformáció szelleme nagyon távol állt a keleti keresztények egyházképétől és szemléletmódjától, ez nem zárhatta ki olyan „köztes” megoldások megvalósítását, melyek révén a keleti közösségek de facto a református egyház szoros ellenőrzése alá kerülnek. Lippay György egri püspökként (1637-1642) Rómába küldött jelentésében utal is az erdélyi fejedelem próbálkozásaira: *Ez a pátriárka [ti. a munkácsi püspök], bár az erdélyi fejedelem mindenféle ármánykodással, falvainak, birtokainak elvételével a kálvinizmus felvételére akarta kényszeríteni, megmaradt vallásában. Igaz, akadnak olyan települések is, amelyek már az eretnekségre tértek és beengedték a prédikátorokat.*⁷ De jó példa erre Lórántffy Zsuzsanna lépése is, aki az unió létrejötte után Parthén Péter görög katolikus szerzetes püspökké választására reagálva Munkácson református prédikátorokkal választatott ellenpüspököt, aki maga is református szellemiségű volt.⁸

⁷ Idézi: TUSOR, P., „Lippay György egri püspök (1637-1642) jelentése Felső-Magyarország vallási helyzetéről (Archivio Santacroce)”, in *Levéltári közlemények* 73 (2002) 200-242.

⁸ LACKO, M., *Unio Uzhorodensis Ruthenorum Carpathicorum cum ecclesia catholica*, Roma 1965, 142.

A modernizációs (jó) szándék és a felekezeti versengés logikája tehát egyaránt kimutatható a magyar katolikus egyház képviselőinek motivációi között. A modernizáció és a reform szükségessége a kortársak számára nem volt kérdéses, ahogyan az a korabeli forrásokból is kiderül. A keleti szertartású keresztények életét ismerő és arról tudósító katolikusok és protestánsok egyetértenek abban, hogy ez az egyház mély válságban van, amiből csak külső segítséggel kerülhet ki. A Magyar Királyság területén élő keletiek egyházi életük reformjához ugyanakkor nem várhattak komoly impulzusokat sem délről, a török elnyomás alatt álló balkáni ortodoxia irányból, sem pedig északról, a Lengyel Királyság formálódó görög katolikus egyházától,⁹ vagy a szintén válságtól sújtott rutén és orosz ortodoxiától. A részletes bemutatástól eltekintve csak röviden utalnék arra, hogy a nyugati minták követése a korabeli ortodoxiától sem idegen. Mohila Péter kijevi metropolita éppen ezekben az években indítja útjára jezsuita mintájú oktatási reformját, amitől egyháza megújulását, s különösen is a klérus szellemi színvonalának javulását remélte. A nyugati minták befogadása a török uralom alatt álló ortodoxiától sem idegen. Az itáliai egyetemek kulturális javaiból szívesen merítettek a görög ortodoxok is. Sőt, egyes balkáni ortodox püspökök a Rómával való egység gondolatát sem vetik el. De nem csak a katolikus nyugat felé való nyitottságra találunk példát. Miközben a munkácsi püspökség ortodoxai elindulnak a katolikus egyházhoz való csatlakozás útján, Konstantinápolyban erőszakos halállal fejezi be életét az a Kürillosz Lukarisz pátriárka, aki – részben éppen unió- és Rómaellenes érzelmektől vezéreltetve – a kálvini tanokhoz való közeledése révén okozott komoly zavarokat egyházában. Korszakunkban a távoli orosz ortodoxia életét sem a virágzás jellemzi, hanem a reformigények tudatosulása, majd pedig a Nikon pátriárka reformjai okozta zavarok és az óhitűek szakadása.¹⁰

A Magyar Királyság északkeleti régiójában élő ortodoxok betekintést nyerve a körülöttük élő ortodox egyházak életébe egyrészt azt tapasztalhatták, hogy azok is komoly belső problémákkal küzdenek, másrészt pedig azt láthatták, hogy ezekben az egyházakban a nyugat felé nyitás egyáltalán nem ab ovo elvetendő alternatívaként jelenik meg.

⁹ Lippay jelentésében utal is arra, hogy elődjei az egri püspöki székben már próbálták a lengyelországi görög katolikus püspökök segítségét kérni, de nem találtak meghallgatásra: TUSOR, „Lippay György egri püspök (7. láb.)., 205.

¹⁰ Bár Nikon csak 1652-ben kerül a pátriárkai székbe, G. Florovszkij rámutat, hogy a nevéhez fűződő reformok alapjait a cári udvar már évekkel korábban kidolgozta. Vö. FLOROVSKIJ, G., *Vie della teologia russa*, Genova 1987, 53.

A munkácsi püspökség papjai és hívei tehát teljesen magukra maradva, az ortodoxia irányából érkező külső segítséget nem remélve szemlélhették azt, hogy egyházi életük színvonala össze sem hasonlítható a körülöttük élő felekezetek színvonalával, s az elmaradásuk egyre csak nő. Míg a katolikusok és a protestánsok a pap- és lelkészképzés tekintetében komoly intézményrendszerre támaszkodhattak, a munkácsi püspökség területén a papi utánpótlás képzése paróchiális szinten történt. Egy-egy parókus maga mellé vette a fiát, vejét, vagy valamelyik falubeli gazda fiát és átadta neki azt a tudást, amit ő maga is hasonlóképpen szerzett meg. Kolostorok közelében később gyakorlattá vált, hogy ezt a fajta felkészítést a szerzetesek végezték. A felkészítés az írás-olvasási készségek elsajátításra és a szertartások végzésének megtanítására korlátozódott. A szentelés előtt a püspök vizsgáztatta a jelöltet, de ebben az oktatási szerkezetben nagy igényeket nyilvánvalóan nem támaszthatott a szentelendőkkel szemben. A keleti szertartású keresztények társadalmi státusza eleve komoly akadályt gördített az egyházi élet megújítása elé. Az ortodox papok jobbágysorban éltek, nem rendelkeztek azokkal a kiváltságokkal és mentességekkel, melyek lehetővé tették volna műveltségi szintjük javítását. Már az is komoly kiváltságnak számított, ha egy-egy földesúr lehetővé tette azt, hogy a pap pénzben váltsa meg a jobbágyi szolgáltatásokat. Gyakran előfordult, hogy a tisztartók a papokat szertartások végzése közben, gyakorlatilag az oltártól parancsolták ki jobbágyi munkák végzésére. Hasonló kiszolgáltatottságban élt egyházi vezetőjük, a munkácsi püspök is. A munkácsi uradalom éppen aktuális tulajdonosa kénye-kedve szerint rendelkezett a munkácsi kolostorban székelő püspök személyi szabadságával is. A püspöki székbe gyakorlatilag azt ültetett, akit akart, a neki nem tetsző püspököt börtönbe vetette vagy elűzte, s helyette mást nevezett ki. Mindezt az tette lehetővé, hogy a munkácsi püspökség de jure nem létezett, kánoni felállítására nem került sor. A munkácsi kolostor előljárója, idővel püspöki rangban, az egyre nagyobb létszámú ortodox közösségek fölött szokásjog alapján gyakorolt joghatóságot, amit a földesúri hatalom által kiadott oltalomlevél biztosított. Hozzá kell tennünk azt is, hogy a régióban élő keleti keresztények társadalmi rétegződése is teljesen egyoldalú képet mutatott: se polgárságuk, se nemességük nem volt, s – ahogyan Lippay György említett jelentésében olvashatjuk – igazából a fegyverforgatáshoz sem értettek.¹¹

¹¹ TUSOR, „Lippay György egri püspök” (7. láb.), 205.

Ha arra gondolunk, hogy a felekezetszerveződés korában milyen nagy jelentősége volt a felekezeti oktatásnak, s ezen belül is a papképzésnek, továbbá a stabil egyházkormányzati kereteknek, valamint a közjogi státuszának és a társadalmi beágyazottságnak, felmérhetjük, hogy a keleti szertartású közösségeknek milyen csekély esélyük volt a megújulásra. Mindenképpen szükségük volt tehát külső segítségre, amit számukra is elfogadható módon csak a katolikus *egyháztól* és a katolikus *egyházon keresztül* kaphattak meg. A református erdélyi fejedelmek is tudatában voltak annak, hogy reformokra szükség van, de a reformigények megfogalmazásán túl sokat nem tettek. Bethlen Gábor mind Petronius (1623: „...*dignos eligendi, indignos rejicendi...*”),¹² mind pedig Gregori (1627: „...*ad pristinam integritatem reformandi...*”)¹³ püspök kinevező iratában utal arra, hogy a püspököknek reformokat kell bevezetnie, de az ehhez a szükséges támogatást nem adta meg.

Ezzel szemben sokkal vonzóbb és életképebb alternatívát tudott felmutatni az 1637-ben egri püspökké kinevezett Lippay György. Az 1635 óta királyi kancellár, s következőképpen az országos ügyekben és a kormányzásban járatos egri főpásztor felismerte, hogy ennek az egyházi közösségnek, s az azt lefedő társadalmi rétegnek csak egy radikális váltás elfogadása révén van esélye a felemelkedésre. Egy 1654-ben Rómába küldött jelentésében megismétli azt a ténymegállapítást, ami a királyi tanácsban már 1642-ben is megfogalmazásra került: a „rutén ügyet” senki sem viselte szívéen, a munkácsi püspökséggel senki sem törődött, mivel szakadárok voltak, s a munkácsi földesurak túlkapásait is eretnekek és szakadárok közötti ügynek tekintették.¹⁴ Bécsben és a katolikus főpapi központokban tehát hosszú időn át egyszerűen nem érte el az illetékesek ingerküszöbét mindaz, ami az északkeleti vármegyékben élő ortodoxokkal történik. Szakadárok voltak, tehát nem számítottak figyelemre méltó társadalmi csoportnak. Lippay György azonban rendelkezett azzal a személyes jóindulattal és széles látókörrrel, ami cselekvésre ösztökélte. Felmérte, hogy itt egy nem elhanyagolható létszámú társadalmi réteg jövője a tét. Becslése szerint mintegy százezer emberről és 4-600 papról volt szó, akik ráadásul az ő joghatósági területén éltek. De tudta azt is, hogy a velük szembeni politikai, társadalmi és „egyházi”

¹² HODINKA, A., *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára, 1458-1715*, Ungvár 1911, 54.

¹³ HODINKA, *Okmánytár* (12. l.áb.), 59.

¹⁴ HODINKA, A., *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909, 178.

érdektelenség csak akkor szűnik meg, ha ez a közösség felkerül a királyság társadalmi térképére. Ennek pedig egyetlen járható útja a katolikus egyházba való integrációjuk. Ha a magyarországi ortodoxok katolikussá válnak, megnyílnak előttük a katolikus egyház azon intézményei, melyek a keleti közösségek modernizációját biztosíthatják. Ily módon a katolikus egyháztól igen jelentős segítséget kaphatnak. Másrészt viszont a katolikus egyházon keresztül is komoly társadalmi és közjogi támogatást kaphatnak azáltal, hogy a katolikus egyházhoz csatlakozva püspökük és papjaik megkapják az országos törvények szerint a katolikus klérusnak járó kiváltságokat és mentességeket, ami a társadalmi felemelkedés alapfeltétele.

Lippay tisztában lehetett azzal, hogy egy ilyen jelentős létszámú társadalmi csoport felekezeti viszonyainak és társadalmi/közjogi státuszának megváltoztatása túlságosan is nagyjelentőségű, radikális változás. Nem csupán az érintettek, hanem a többségi társadalom szempontjából is. Két tényező azonban mindenképpen arra bátoríthatta, hogy az integrációs folyamatok kezdeményezőjeként lépjen fel.

1. A közeli Lengyel Királyságban a 16. század végén lezajlott breszti unió olyan tapasztalatokat közvetített Magyarországra, melyek a nyilvánvaló nehézségek ellenére is ösztönzőként hatottak. Jóllehet a breszti unió nem hozta meg azt az eredményt, amit vártak tőle, s a Rómával való egységet a rutén egyháznak csak egy része fogadta el (az 1620-as évektől ráadásul kialakult a párhuzamos, ortodox-görög katolikus hierarchia is), egy fontos körülmény mégis a magyarországi próbálkozások mellett szólt. Míg a Lengyel Királyságban mintegy tíz püspök közötti egyetértést kellett volna biztosítani, addig Magyarország északkeleti régiójában mindössze egy püspököt kellett meggyőzni, aki – Lippay tapasztalata szerint – olyan befolyással bírt a papjaira, hogy az unió elfogadtatása nem jelenthetett gondot.¹⁵ Lippay püspök elsősorban a munkácsi püspök meggyőzésére helyezi a hangsúlyt, nyilván gondolva az 1613-1614-es krasznibródi kudarcra, amikor a Homonnai Drugeth család által Lengyelországból hívott Krupeckij Atanáz püspök mintegy ötven pap meggyőzése után kívánta kihirdetni az uniót: a kísérlet majdnem tragédiába torkolt.¹⁶ Lippay szavaiból az is kiderül, hogy a szomszédos lengyelországi görög katolikus egyházmegyék állapotát olyannak

¹⁵ „...ha pátriárkájuk skizmából az egyházzal alkotott unióra visszavezethető lenne. Ő a maradék tömeget könnyen, s szinte észrevétlenül egyesíthetné az egyházzal és az igaz vallásra téríthetné.” TUSOR, „Lippay György egri püspök” (7. l.áb.), 206.

¹⁶ LACKO, *Unio* (8. l.áb.), 46-51.

ítélte, hogy azok püspökei könnyűszerrel támogathatták volna a magyarországiakat is, sőt otthoni helyzetük annyira szilárd volt, hogy joghatósági területük magyarországi kiterjesztésére is gondolhattak.¹⁷ A lengyelországi előzmények tehát ösztönzőleg hathattak Lippayra.

2. Másrészt Lippay püspök számíthatott a központi kormányzat támogatására, s ezt kancellárként módjában állt pontosan felmérni. Az érintett keleti szertartású közösségek ugyanis egy olyan régióban éltek, mely nem csak felekezeti szempontból számított ütközőzónának, hanem politikailag is. A Habsburg-kormányzat és az Erdélyi Fejedelemség közötti szembenállás szempontjából a munkácsi püspökség joghatósági területe – a Szepesség-től Máramarosig húzódó tizenhárom vármegye – nagy geopolitikai jelentőséggel bírt. Gondolhatunk arra, hogy a Bethlen Gábornak a nikolsburgi (1621), illetve az I. Rákóczi Györgynek a linzi (1645) békében biztosított hét vármegyében (Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Bereg, Zemplén, Borsod, Abaúj vármegyék, Tokaj, Munkács, Ecsed váraival együtt) nagy számban éltek keleti szertartású keresztények. Amennyiben megtörténik ezek integrálása a katolikus egyházba, az azzal az eredménnyel jár, hogy a központi hatalom helyi szinten egy neki lekötelezett társadalmi rétegben – különösen a kiváltságokkal és mentes- ségekkel felruházott papok személyében – komoly szövetségesre lel.

Amilyen ösztönzőleg hathatott ez utóbbi szempont nem csak Lippayra, hanem a bécsi udvar potentátjaira is, ugyanolyan erejű ellenhatást gyakorolhatott mindazokra, akik a központi hatalom régióbeli megerősödését nem tartották kívánatosnak. Ez utóbbiak csoportját csak a kezdeti időkben szűkíthetjük le a protestáns Erdélyi Fejedelemségre és a vele érdekezékenységgel álló helyi földesurakra és városi magisztrátusokra. A század utolsó évtizedében – az Erdélyi Fejedelemség hanyatlásával és a felszabadító háborúk okozta megrázkódtatásokkal egyidejűleg – azt tapasztaljuk, hogy már a katolikus földesurak sem tartják egyértelműen kívánatosnak a katolikusá lett keleti szertartású papok emancipációját. A vármegyei közgyűlésekben a protestánsokkal együtt igyekeznek megakadályozni a kiváltságlevelek kihirdetését és a görög katolikus

¹⁷ „Végül pedig a kínálkozó alkalmat megragadva maguknak kezdték követelni a rutének területeit és arra törekedtek, hogy az őket egri püspök és az ország kárára lelkielben joghatóságuk alá vessék”. TUSOR, „Lippay György egri püspök” (7. láb.), 205. Ezt alátámasztják Balling János munkácsi várkapitány szavai is, aki szerint Homonnai család túlságosan nagy befolyást engedett a przemysl-i görög katolikus püspöknek a homonnai és ungvári uradalom területén, holott azok is a munkácsi püspök joghatósága alá tartoztak. Vö. HODINKA, *Okmánytár* (12. láb.), 96.

papok jogainak biztosítását.¹⁸ Az unió következményeként kialakult társadalmi és közjogi változást olyan jelentősnek érzékelik, hogy annak bevezetésére nem tartják elégségesnek az uralkodói jogköröket. Kifogásolják, hogy az uralkodó az országgyűlés megkérdése nélkül, a rendek kifejezett hozzájárulását mellőzve hozott egy olyan döntést, mely a társadalmi és gazdasági viszonyokat alapvetően érinti. Az uralkodó lépése illeszkedik a Habsburg-abszolutizmus logikájába, ahogyan helyi nemes-ség felekezeti határokat meghaladó reakciója is a rendi ellenállás kontextusába.

A Lippay püspök nevéhez fűződő uniós kezdeményezés eseményei visszaigazolják a fentebb leírtakat. Egri kinevezését követően Lippay tárgyalásokat kezdeményez Taraszovics Bazil munkácsi püspökkel, aki 1633-ban kapja kinevezését I. Rákóczi Györgytől. Michael Lacko kimutatta, hogy Taraszovics püspökké szentelését követően azonnal felvette a kapcsolatot azzal a Krupeckyj Atanázzal, aki przemysl-i püspökként a sikertelen krasznibródi unió főszereplője volt, és aki a Homonnai Drugeth család birtokain élő keleti szertartásúakkal továbbra is kapcsolatban maradt. Ebből arra lehet következtetni, hogy az unió elfogadásának gondolata már püspöksége kezdetén megfogalmazódott benne.¹⁹ A Rákóczitól kapott kinevező iratában szerepelnek ugyanazok a buzdítások, melyek a korábbi püspökök kinevezésekor is szerepeltek: látogassa meg a parókiákat, vizsgáltsa a papokat, javítsa ki a hibákat, szüntesse meg a visszaéléseket, állítsa helyre a régi állapotokat stb.²⁰ Bár ezek inkább kötelező fordulatoknak számítottak a kinevező iratban, végrehajtásukat Taraszovics komolyan gondolta, de már nem olyan keretek között, ahogyan azt a kinevező Rákóczi György gondolta. Taraszovics útnak indult, de úgy tűnik, elsősorban személyének elfogadtatására és bizalmi embereinek megerősítésére törekedett.²¹ Ez arra utal, hogy az általa meghozandó döntés gyors elfogadását kívánta garantálni alsóbb szinteken. Lippay püspök beszámolója szerint Taraszovics püspökkel 1638/39-ben kezdett tárgyalásokat az unióról. Ezek a megbeszélések titkosak voltak, hiszen joggal lehetett számítani az ellenérdekelte Rákó-

¹⁸ VÉGHSEŐ, „meliorum ordinem introducere” (2. l.áb.), 210-211.

¹⁹ LACKO, *Unio* (8. l.áb.), 64.

²⁰ HODINKA, *Okmánytár* (12. l.áb.), 63-65.

²¹ Erre utalnak a királytelki zsinaton (1638) történt személyi kinevezések, illetve Máramaros vármegye nyilatkozata (1639): HODINKA, *Okmánytár* (12. l.áb.), 72-74.

czy-család munkácsi várkapitánya, Balling János fellépésére. Az éber várkapitány hamar megsejthetett valamit, mert már 1640 novemberében azt tanácsolja urának, hogy szabaduljon meg Taraszovics püspöktől. Mégpedig úgy, ahogyan azt korábban is tették: kergesse el. Balling számára az volt gyanús, hogy Taraszovics túlságosan is sokat érintkezik a lengyelekkel. Kezdetben még ennek gazdasági hátrányait ecsetelte ura előtt (ti. a püspök a kolostor javadalmát Lengyelországba „takarítja”),²² később viszont már arra mutat rá, hogy Taraszovics „egyetért avval az premislei püspökkel”,²³ vagyis a görög katolikus Krupeckij Atanázzal. A megfelelő pillanatban Balling brutálisan csap le Taraszovics püspökre. 1640. december 13-án Taraszovics Lippay egri püspök járszói székhelyére készül, hogy letegye a katolikus hitvallást. A püspök Szent Liturgiát végez indulása előtt, amikor Balling ráront embereivel, elhurcolja az oltártól és börtönbe veti. A várkapitány nyilván megvárhatta volna a szertartás befejezését, de ezzel is kihangsúlyozhatta a munkácsi püspök teljes kiszolgáltatottságát. Durvasága ellenére Balling okos volt: tudta, hogy a letartóztatás valódi okát tanácsos koholt vádakkal palástolni. Világos volt számára, hogy a katolizálni akaró munkácsi püspök komoly szövetségeseket tudhat maga mögött, ezért gazdasági visszaélésekkel vádolta, amivel legalább időt nyerhetett. Érezte, hogy a „régí rendszer” („az ki őtet beállatta, priválhatja is”)²⁴ a maga összes előnyével (mármint a földesúri hatalom szempontjából) csak addig tartható fenn maradéktalanul, amíg Taraszovics püspök fizikailag is hatalma alatt áll. Viszonylag hosszú ideig, mintegy 8-9 hónapon át sikerült is fogságban tartania Taraszovics püspököt, kinek kiszabadításáért – ahogyan az várható volt – komoly offenzíva kezdődött. Amint egyértelművé vált, hogy Balling állításával ellentétben a munkácsi püspököt katolizálási szándéka miatt tartják fogságban, azonnal hatalmasságok sora mozdult meg. Tiltakozott a szomszédos földesúr, a görög katolikus egyház ügyét támogató Homonnai Drugeth János országbíró, az egri püspök, az egri káptalan, a Taraszovics-hoz hű papság, majd az uralkodó is lépéseket tesz az Erdélyi Fejedelemmel, ahogyan a Szentszék is utasítja az Erdélyben működő misszionáriusokat a közbenjárásra.²⁵ Taraszovics végül 1641 nyarán kiszabadul és Bécsbe utazhat, hogy az uralkodó jelenlétében tegye le a katolikus hitvallást. A munkácsi püspök katolizálását a bécsi udvar

²² HODINKA, *Történet* (14. l.áb.), 266.

²³ HODINKA, *Történet* (14. l.áb.), 267.

²⁴ HODINKA, *Történet* (14. l.áb.), 266.

²⁵ HODINKA, *Okmánytár* (12. l.áb.), 76-131.

azonnal a maga érdekében értelmezi, s III. Ferdinánd – főkegyúri jogára hivatkozva – követelni kezdi az erdélyi fejedelemtől Taraszovics visszafogadását a munkácsi kolostorba. Ekkor már világosan látszik, hogy a munkácsi püspök katolizálásának kérdése jócskán túllépi az egyházi/felekezeti kereteket és egyértelműen hatalmi/politikai kérdéssé válik. Miközben az erdélyi fejedelem nem tűri meg államában az uralkodó által kinevezett római katolikus erdélyi püspököt, most arra próbálják meg rákényszeríteni, hogy magánföldesúri birtokán ismerje el a király kinevezési jogát. Ráadásul egy olyan püspökségről van szó, melynek kinevezési joga korábban a magánföldesúri kegyúri jogok közé tartozott. Egyértelmű tehát, hogy itt hatalmi térszerésről és térszerésről van szó. Az uralkodó megragadja azt az alkalmat is, ami a fejedelem fia és utóda, II. Rákóczi György esküvője alkalmával adódik, és az ünnepségre küldött követe, Jakusich György (Lippay utódja az egri püspöki székből) révén próbálja meg a fejedelemmel elfogadtatni az új helyzetet. A követ nem éri el azt, hogy az immáron katolikus Taraszovics visszatérhessen Munkácsra, s visszakapja a kolostor javadalmát. Sőt, a fejedelem 1643 májusában megüresedettnek nyilvánítja a munkácsi püspöki széket és Juszkó János drágabártfalvi pap személyében új püspököt nevez ki.²⁶ Az uralkodó Taraszovicsnak Kállóban ad lakást és évi 200 forint járadékot.

Ezzel lezárult a Lippay-féle uniós kezdeményezés első szakasza, mely más okokból ugyan, de hasonló eredményre vezetett, mint Lengyelországban. Az unió nem terjedt ki az egész érintett egyházra, s kialakult egy párhuzamos hierarchia. Magyarországon ugyan csak egy püspököt kellett meggyőzni, viszont színre lépett egy Lengyelországban ismeretlen tényező: az uniót támogató katolikus központi hatalommal sikeresen szembeszálló protestáns ellenpólus az erdélyi fejedelem személyében, aki nem csak magánföldesúri jogait, hanem politikai érdekeit is védeni tudta. Meg kell jegyeznünk, hogy míg katolikus oldalon a politikai érdek mellett megtaláljuk a modernizációra és az esélyteremtésre való törekvést, addig a Rákóczi család részéről csak a politikai érdekérvényesítés jeleit látjuk.

A földesúri akarat tehát döntő momentumnak bizonyult az unió sorsát illetően. Ebből a szempontból ugyanakkor az unió támogatói rendelkeztek „tartalékokkal”. A Rákóczi család ugyanis a régió legnagyobb,

²⁶ HODINKA, *Okmánytár* (12. l.áb.), 146-148. Lackó valószínűsíti, hogy ebben az esetben is református prédikátorok bonyolították le a jelölt kiválasztását, aki maga is protestáns érzelmű volt. LACKO, *Unio* (8. l.áb.), 81.

de nem egyetlen földesura volt. Már említettük a Homonnai Drugeth családot, mely az ungvári és a homonnai uradalmak birtokosaiként hatalmas területek fölött rendelkezett. Ezeken a területeken semmi sem akadályozta az unió eszméjének terjedését. Balling rosszállóan írja 1641 márciusában a fejedelemnek, hogy Homonnai Drugeth János országbíró az ungvári és homonnai uradalmak területén a przemysl-i püspököt engedni működni.²⁷ Amikor tehát a püspöki székhely miatt kulcsfontosságú munkácsi uradalomban az unió ügye Taraszovics elűzésével megakad, akkor felértékelődik a szomszédos uradalom jelentősége. Ezzel egyidejűleg fontos személyi változás zajlik le. A Lósy Imre érsek halálával megüresedett esztergomi érseki székbe Lippay György kerül, aki ettől kezdve nagyobb jogkörrel tud az unió ügyében is intézkedni. Az egri püspökség élére a kor emelkedő csillaga, a fényes jövő előtt álló Jakusich György kerül. Az ő egri kinevezésének az ad különös jelentőséget, hogy testvéri szálak kötötték Homonnai Drugeth János feleséghez, Jakusich Annához, aki a családi birtokokon élő keletiek uniójának elkötelezett híve volt.

Minthogy ezúttal a katolikus egyház képviselőitől kiinduló modernizációs szándék földesúri támogatást nyert, jóval nagyobb lett a siker esélye. Jakusich Anna Ungvárott letelepített két bazilita szerzetest, a Lengyelországból érkezett, iskolázott Kossovics Gábort és a munkácsi kolostort Taraszovics elűzése után elhagyó, egyszerű szerzetes Parthén Pétert. A két szerzetes a városból kiindulva éveken át látogatta a keleti szertartású falvakat. Sajnos, működésük részleteiről nem maradtak fenn tudósítások. Az események 1645 decemberétől kezdve gyorsultak fel. Homonnai Drugeth János halála után Jakusich György püspök huzamosabb ideig nővérénél Ungvárott tartózkodott. Ez idő alatt közelebbről ismerhette meg a két bazilita szerzetes munkájának eredményeit, s személyesen is bekapcsolódhatott a tárgyalásokba. Az unió ünnepélyes kihirdetésére a következő év tavaszán kerülhetett sor. 1646. április 24-én, Szent György ünnepén²⁸ a püspök és a két bazilita az ungvári vár jezsuiták vezette templomába hívta a környék keleti szertartású papjait az unió elfogadására. A meghívást hatvanhárom környékbeli pap fogadta el, akik letették a katolikus hitvallást, elfogadták a katolikus egyházzal való egységet, kijelentették, hogy hiszik mindazt, amit a katolikus egy-

²⁷ HODINKA, *Okmánytár* (12. l. ábr.), 96. Taraszovicsnak pedig felrója, hogy ez ellen nem tiltakozott, holott az ő joghatósága sérült.

²⁸ Magyarországon Szent Adalbert ünnepe miatt Szent György ünnepe egy nappal későbbre került.

ház tanít és elismerték a római pápát főpásztoruknak. Az unió feltételei a következők voltak: 1. A görög egyház rítusa teljes egészében sértetlen marad; 2. A püspököt a papok színódusa választja, az Apostoli Szent-szék pedig megerősíti; 3. A Rómával egyesült papok megkapják mindazon egyházi jogokat és kiváltságokat, melyek Magyarországon a római katolikus papokat megilletik. Minthogy a régióban ez időben kb. hatszáz keleti szertartású pap működött és az ungvári uniót mindössze hatvanhárom pap fogadta, maga a jeles esemény inkább a kezdetét, mintsem a végét jelentette az unió folyamatoknak. A következő évtizedekben az unió elfogadtatásának kérdése állandóan napirenden volt. Kétségtelen, hogy az ungvári uniót követő években látványosan emelkedett az egységet elfogadó papok száma, s Lippay tudósítása szerint 1654-ben már elérte a négyyszázat.²⁹

Jakusich püspök 1647-ben ugyan váratlanul meghalt, viszont utódja, Kisdy Benedek ungvári látogatása során Jászberényi Tamás jezsuita házfőnök közreműködésével megerősítette az uniót. Az 1648 szeptemberében tartott nagyszombati nemzeti zsinaton már az egyesült papok is megjelentek Parthén és Kossovics vezetésével. A nemzeti zsinat hivatalosan is tudomásul vette a görög katolikus egyház létrejöttét. 1651-ben az esztergomi érsek képviselőjében Tarnóczy Mátyás váci püspök, esztergomi vikárius is jóváhagyta az uniót a szépesi prépostság, tehát az esztergomi érsek joghatósági területén élő keletiek vonatkozásában.

Kisdy Benedek egri püspök és Kossovics Gábor együttműködéséhez kapcsolódóan fennmaradt egy olyan iratanyag,³⁰ melynek vizsgálata két újabb szempontot kínál számunkra az unió háttérének megértéséhez. Kossovics működésének volt egy jellegzetessége: hosszú időn át mindkét rítus szerint végzett szertartásokat, aszerint, hogy a lelkipásztori szükséglet éppen mit követelt meg. Római katolikus templomokban latin rítus, görög katolikus templomokban pedig bizánci szertartás szerint. A Kossovics-ügy, illetve az azzal kapcsolatban kinyilvánított szentszéki álláspont rávilágít az unió(k) egyik legkényesebb kérdésére. Másrészt viszont Kisdy Benedek püspöknek az ügyben tanúsított magatartásából a latin főpapság egy újabb motivációját olvashatjuk ki.

²⁹ LACKO, *Unio* (8. l.áb.), 120.

³⁰ LACKO, *Unio* (8. l.áb.), 209-215.

Kossovics gyakorlata akkor válik közismert problémává, amikor Methodius Terlickij chelmi püspök 1648/49 fordulóján feljelentést tesz a Szentszéknél. A Propaganda Kongregáció utasítja a bécsi nunciust az ügy kivizsgálására, aki információt kér Kisdy Benedek püspöktől. Az egri püspök készségesen válaszol a nuncius felszólítására, s leírja, hogy a bazilita szerzetes valóban végez szertartásokat mindkét rítus szerint, gondosan ügyelve arra, hogy a rítusokat ne keverje. Tehát római katolikus templomban latin miseruhában latin rítusú szertartásokat végez, görög katolikus templomokban pedig keleti liturgikus öltözetben bizánci szertartás szerint mutat be szent szolgálatokat. Kisdy szerint ezzel Kossovics nem követ el szabálytalanságot, hiszen erre engedélye van: mellékeli is a bécsi jezsuita kollégium rektorának engedélyét. Rómából természetesen hamar megérkezik a tiltó válasz. A Propaganda Kongregáció bíborosai hivatkoznak V. Piusz pápa 1566-ban kiadott, a biritualizmust határozottan tiltó *Providentia Romani Pontificis* kezdetű bullájára,³¹ melynek rendelkezését természetesen egy jezsuita rektor nem helyezheti hatályon kívül. Lacko megjegyzi, hogy a tiltás ellenére Kossovics továbbra is végzett szertartásokat mindkét rítus szerint, mivel Jakob Szusza még 1665-ben is panaszt emel ellene a Szentszéknél.³²

Elsőként Kisdy Benedek reakcióját vonjuk vizsgálat alá. Kisdy 1648-ban került az egri püspökség élére. Előtte két évig váradi, szintén két évig pedig szerémi püspök volt. Mivel ezek az egyházmegyék a katolikus püspökök számára megközelíthetetlenek bizonyultak, a váradi és szerémi püspöki címek gyakorlatilag címzetes püspökségek voltak. Az egyházkormányzat és a lelkipásztorkodás megszervezésének gyakorlati nehézségeivel Kisdy igazából elsőként az egri püspökség élén szembesült. Püspöktársaihoz hasonlóan legfőbb problémája az akkor még mindig égető paphiány volt, amin jelentős mértékben az egyházmegyéje területén működő ferencesek (ezek többnyire magyarul is alig tudó olaszok voltak), jezsuiták és pálosok sem enyhítettek.³³ Mindeközben azt tapasztalta, hogy ugyanazon a földrajzi régióban, egyházmegyéje terüle-

³¹ L. Tomassetti et collegii adlecti Romae virorum s. theologiae et ss. canonum peritorum, Bullarium Romanum (Tomi XXIV), Augustae Taurinorum, Seb. Franco, H. Fory et Henrico Dalmazzo editoribus, A. Vecco et sociis, 1857-1872: tomo VII, 1862; da Pius IV (papa CCXXVI, anno 1559) a Pius V (papa CCXXVII, anno 1566), 473-475.

³² LACKO, *Unio* (8. l.áb.), 177. A gyakorlat folytatásának jelentőségére lentebb még visszatérek.

³³ Lippay György jelentésében hosszasan részletezi a paphiány okozta tragikus lelkipásztori állapotokat: TUSOR, „Lippay György egri püspök” (7. l.áb.), 209-213.

tén 5-600 – igaz keleti szertartású – pap él és teljesít szolgálatot. A Kossovics-ügy kapcsán Kisdy azt írja a bazilitáról, hogy Homonna városában a lelkek épülésére és az ő vigasztalására („...meaque consolatione...”) ³⁴ példás lelkipásztori szolgálatot végez. Mi más vigasztalhatta a paphiány miatt szorongó egri püspököt, mint az a perspektíva, amit Kossovics előtte felvillantott? Joggal gondolhatta, hogy a biritualizmus megoldás lehet a lelkipásztorkodás személyi problémáira az olyan felekezeti településeken, mint Homonna. Kossovics valóban kiemelkedő lelkipásztori munkát végzett Homonnán: iskolát létesített, gondoskodott a homonnai (nyilván mindkét rítusú) katolikusok lelkipásztori ellátásáról és a környékbeli falvakban is erősítette az uniót. ³⁵ Miért ne gondolhatott volna Kisdy püspök arra, hogy a keleti szertartású klérus integrációja a katolikus egyházba ezzel a (latin megyéspüspökök számára) pozitív hozzáadékkal is járhat? Amikor a magyarországi katolikus egyházban elfogadott intézménnyé vált a licenciátusok alkalmazása, vagyis világiak – köztük igen gyakran katolizált egykori protestáns prédikátorok – bevonása a lelkipásztorkodásba (temetések, igeliturgiák stb.), akkor miért ne kaphattak volna bizánci szertartású papok engedélyt arra, hogy a latin megyéspüspökök felügyelete mellett latin rítus szerint is végezzenek szertartásokat?

Bármennyire is csábító volt ez az alternatíva a római katolikus felsőklérus szemszögéből, a Kossovics által bevezetett gyakorlat valóban komoly veszélyeket hordozott magára az unióra nézve. Nem véletlen a szomszédos rutén püspökök tiltakozása (bár Kisdy ezt annak tudja be, hogy határozottan visszaverte Terlickij azon szándékát, hogy joghatóságának gyakorlását kiterjessze a magyarországi rutének fölé) és a Rómából érkező gyors tiltás. Nem csak és nem elsősorban a latin rítus felsőbbrendűségének kinyilvánítása és védelme adja meg V. Piusz bullájának alaphangját (bár a szövegben szerepel az is, hogy különösen a nős papok ne végezzenek szertartásokat latin rítus szerint...), hanem annak felismerése, hogy a rítusok összemosása, illetve annak veszélye kifejezetten elriasztja a keletieket a Rómával való egységtől. Az unió ellenzői minden uniós folyamatban azzal érvelnek, hogy a katolikus egyház előbb vagy utóbb a keleti rítus elhagyására fogja ösztönözni vagy kényszeríteni

³⁴ LACKO, *Unio* (8. l.áb.), 211.

³⁵ Lacko azt feltételezi, hogy az iskolaalapítás csak terv maradt (LACKO, *Unio* (8. l.áb.), 174.), de egy nemrégiben előkerült 1657-es keltezésű Kossovics-levél azt bizonyítja, hogy az iskola működött. EPL Archivum saeculare, Acta radicalia, Classis X 35a. 3-4. A levél szövege a tanulmány függelékében olvasható.

a Rómával egységre lépett keletieket. A közeli Lengyelországban, ahol a lengyelesítéssel párosított latinizálásnak komoly, központilag támogatott hagyományai voltak, ezek a félelmek nagyon erősek voltak. Ez magyarázza a rutén püspökök erőteljes tiltakozását. A kérdést általánosságban vizsgálva azt mondhatjuk, hogy a biritualizmus elterjedése elméletileg Magyarországon is a latinositás miatti félelmeket erősítette volna, hiszen a görög katolikus klérus létszáma sokszorosa volt a római katolikusoknak, következésképpen a keletiek sokkal több görög katolikus papot láthattak volna latin rítus szerint szolgálni, mint fordítva.³⁶ Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a közösségi szintű rítusváltásnak ekkor már Magyarországon is voltak előzményei. Maga Lippay György is azt írja többször hivatkozott jelentésében, hogy nemrégiben (vagyis az 1630-as évek végén) hét-nyolc falu is a katolikus hit és a latin rítus felvételére ajánlkozott, sőt korábban ez már több faluban le is zajlott.³⁷ Ez valószínűleg a térségben működő latin misszionáriusok túlkapásainak tudható be. Az unió megkötésekor és megerősítésekor Lippay egyértelműen a bizánci rítus sérthetlensége mellett nyilatkozott és a görög katolikus papsághoz intézett szláv nyelvű levelében erre ünnepélyes ígéretet is tett.³⁸ Megválaszolatlan marad viszont az a kérdés, hogy hosszabb távra szólóan milyen elképzelései voltak. Meglehet, ő és főpártársai úgy kezdték el az unió folyamatát, hogy a létrejövő görög katolikus egyház katolicizmuson belüli helyével kapcsolatban nem alakítottak ki végleges koncepciót. Ez nagyon valószínűnek tűnik. Mivel azonban az uniformizálásra való törekvés a felekezetszerveződés korának egyik fontos jellemzője, egyáltalán nem zárható ki, hogy a katolikus kezdeményezők a rítusváltást mint lehetőséget – esetleg az unió folyamatok egy későbbi szakaszában – nem zárták ki.³⁹ Maga a gondolat egészen bizonyosan nem lehetett idegen tőlük. Másrészt viszont mind Lippay, mind

³⁶ Lentebb még visszatérek arra, hogy a gyakorlatban a biritualizmus milyen reakciót váltott ki.

³⁷ TUSOR, „Lippay György egri püspök” (7. l.áb.), 206.

³⁸ A levél latin nyelvű változata megtalálható a Prímási Levéltárban: „Quod attinet ritus vestri graeci laudabiles ceremonias, eas liberi exerceatis sicut ante ita et in posterum. Cum nos modo, et praeterlapsis temporibus nihil in eis mutare intendimus.” EPL AEV 2116/1, közli: VÉGHSEŐ, „...patriarcham graecum convertit ad unionem...” (4. l.áb.), 47-48.

³⁹ Például már 1687-ben is a latin rítusra való áttérést megkönnyítő szabályozást javasol a jezsuita Ravasz Ferenc Kollonich Lipót bíborosnak. Ezt azonban még rendtársa, Hevenesi Gábor sem támogatja. Vö. NILLES, N., *Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, Oneponte 1885, 780-786.

pedig kortársai és utódaik tetteiből kiolvasható az, hogy a helyzetet szinte mindig reálisan mérték fel és az unió kérdését is nagyon gyakorlatiasan közelítették meg. A 17. századi katolikus főpapok részéről nem találunk törekvéseket a keletiek latinizálására, teljes beolvasztására a katolikus egyházba, sokkal dominánsabban jelenik meg tetteikben és gondolataikban a modernizálás szándéka.

Ha azt vizsgáljuk, mi tartotta vissza a keletieket az uniótól, akkor a rítus – és ezáltal az identitás – elvesztésének félelme csak az egyik tényező. Ráadásul ez az unió jogi formába öntésével, a feltétel (a keletiek rítusa sértetlen marad) precíz rögzítésével kifejezetten elhárítható veszély. Sőt, az unió maga is értelmezhető védekező mechanizmusként: a fokozatos „leszalámizás”, a falvankénti katolizálás és rítusváltás ellenszere lehet a közösségileg kimondott egység a katolikus egyházzal, mely feltételként garantálja a rítus változatlanságát. A liturgikus hagyomány miatt érzett aggodalommal legalább egyenértékű, az uniótól elriasztó tényezőnek vélem a bizalmatlanságot. A korabeli források egyértelműen egyszerűnek, műveletlennek, földhöz ragadtnak írják le a keleti szertartású népességet, papjaikkal együtt, akiket a többségi társadalom mélységesen lenézett. Évszázadokon át rögzült, nemzedékről nemzedékre áthagyományozott tapasztalatuk volt az, hogy a korabeli társadalom legalján helyezkednek el. Az unió olyan távlatokat nyitott meg előttük, amiket nem tarthattak valóságosnak, elérhetőnek és megvalósíthatónak. Az egyszerű emberek realitásérzéke működött mindazokban, akik óvatosan közelítettek az unió kérdéséhez. Nyilván megértették, milyen nagy lehetőségeket rejt magában az az ígélet, hogy a papok a katolikus klérus közjogi státuszába kerülnek. Viszont azt is érzékelték, hogy az ígélet a távoli Bécsből érkezik, míg a mindennapjaikat meghatározó helyi földesúri hatalom érdekei ezzel többnyire ellentétesek. Bizalmatlanságuknak volt is alapja, hiszen majd’ egy évszázad telik el addig, amíg a görög katolikus klérus emancipációjának első konkrét jelei megmutatkoznak. Az ungvári uniót követő évtizedekben az immáron görög katolikus papok a legtöbb helyen azt tapasztalják, hogy a földesúri hatalomnak való kiszolgáltatottságuk továbbra is megmaradt. Magától értetődő, hogy a protestáns földesurak elutasították a görög katolikus papok jogainak elismerését, de De Camillis munkácsi püspök még az 1690-es években is arra panaszkodik, hogy a kincstári birtokok tisztartói és egyes katolikus

földesurak sem tartják magukat az uralkodó kiváltságlevelében foglaltakhoz.⁴⁰

A bizalmatlanság elosztatása természetesen elsősorban az unió mellett felsorakozott keletiek feladata lett. Ebben a fentebb említett két bazilita szerzetesnek kulcsszerep jutott. Köztük is elsősorban a Taraszovics halála után püspökké választott Parthén Péternek, akiről több kortársa is megjegyzi, hogy Koszovicshoz képest ugyan képzetlenebb, de szelíd és imádságos természete miatt a nép és a papság körében nagyobb elfogadottságra talált. Elsősorban azt kellett megértetnie és elfogadtatnia a papsággal, hogy a felemelkedésnek és a modernizációnak az unió az egyetlen útja, mert egyedül a katolikus egyház képes és hajlandó hozzásegíteni a keletieket a felemelkedéshez elengedhetetlen társadalmi pozícióhoz. A papsággal és a néppel könnyen szót értő Parthén dolgát minden bizonnyal megkönnyítette az, hogy Lippay érsek tárgyalópartnereként bánt vele. A keleti szertartású klérus néhány évvel korábban még tehetetlenül szemlélte, ahogyan püspöküket a munkácsi várkapitány kénye-kedve szerint börtönbe veti. Most pedig azt látják, hogy a püspökük az ország egyik főméltóságával tárgyal, aki személyes elkötelezettségről tanúságot téve törekszik elhárítani az unió feltételeinek teljesülése elé gördülő akadályokat.

A bizalmatlanság és az ellenszenv leküzdéséhez fontos ez a gesztus, a partneri viszony kialakítása, ahogyan fontos volt a tárgyalások tartalmi része. Ez utóbbiba nyújt számunkra betekintést Parthén püspök egy Lippay érsekhez írt levele, amit azért is érdemes megvizsgálnunk, mert ez az eddig ismeretlen (az Esztergomi Prímási Levéltárban lappangó) levél a Parthéntól fennmaradt kevés írás legkorábbika.⁴¹

A levél tulajdonképpen egy hat pontból álló „kívánságlista”, amit Parthén a papjaival állított össze. Olyan kérések szerepelnek a listán, melyek teljesítése létfontosságú az uniót elfogadók számára, illetve a bizalmatlanok meggyőzése szempontjából. Parthén és papjai bizalommal fordulnak Lippayhoz, mert – ahogyan azt a levél első mondata elárulja –

⁴⁰ De Camillis püspök panasza 1693-ban: VÉGHSEŐ, „meliorem ordinem vivendi introducere” (2. l.áb.), 188.

⁴¹ EPL Archivum saeculare, Acta radicalia, Classis X 38. 185-186. Maga a levél datálatlan, de a tartalmából megállapítható, hogy 1652 nyarán, mégpedig augusztus 22. előtt íródhatott. A levél szövegét jelen tanulmány függelékében közlöm.

a püspök néhány nappal korábban Pozsonyban felkereste az érseket, átnyújtotta azt a panaszlevelet, mely a görög katolikus papokat a földesurak részéről ért sérelmeket tartalmazta, s az érsek a „kívánt választ” megadta (ennek részleteit nem ismerjük). Ezen felbuzdulva foglalják össze hat pontban kívánságaikat, melyek azt tükrözik, hogy az unióra lépett keletieknek határozott elképzeléseik voltak arról, miként indíthatják el minél hamarabb egyházi életük modernizációját.

1. Az első pont természetesen a klérusnak járó kiváltságok és mentességek biztosítása. Részletesen felsorolják azokat az adókat és jobbágyi szolgáltatásokat, melyektől szabadulni kívánnak nem csak azok anyagi vonzata miatt, hanem azért is, mert akadályozták őket papi feladataik maradéktalan teljesítésében. Hasonló jelentőséget tulajdonítanak a „privilegium fori” megszerzésének, mivel az számukra jogbiztonságot nyújt a túlkapasokra és a sommás ítékezésre hajlamos uradalmi tisztartókkal szemben. A kiváltságok és mentességek a görög katolikus klérus egzisztenciális felemelkedésének és közjogi emancipációjának *conditio sine qua non*-jaként kerülnek értelmezésre.

2. A második pont a felemelkedés másik zálogáról, az oktatásról szól. A görög katolikus papok azt kérik, hogy a latinul értő baziliták kapjanak földesúri segítséget (helyiségeket és a működéshez szükséges javadalmazást) ahhoz, hogy az ifjúság számára iskolákat nyithassanak. Közvetlen tapasztalataik vannak azzal kapcsolatban, hogy a katolikusok és a protestánsok egyházi életében mennyire központi szerepet játszik az oktatás. A Homonnáról nem sokkal korábban Ungvárra telepített jezsuita kollégium követendő mintaként állhatott a görög katolikus előtt. Az oktatásban a maguk szerzeteseit, a bazilitákat kívánták főszerephez juttatni, de a rendszer működtetését a jezsuita modellhez hasonlóan földesúri finanszírozásban képzelték el. A görög katolikus iskolarendszer kiépítésében minden bizonnyal irányító szerep várt a bécsi jezsuitáknál tanult Kossovics Gáborra, aki – ahogyan fentebb említettük – Homonnán már meg is kezdte az iskolaszervezést. Ennek részleteiről nem maradtak fenn adatok, de könnyen elképzelhető, hogy a Homonnáról Ungvárra költöző jezsuiták infrastruktúráját örökölhette meg.

3. A harmadik pont a párhuzamos hierarchia okozta zavarok orvoslását célozza. Taraszovics halála után a papság – az elhunyt püspök végakarátának megfelelően – nagy többséggel Parthént választja meg utódnak. Ezt a megválasztott püspök katolikus volta miatt Lórántffy Zsuzsanna nem ismeri el, s egy özvegy pap, Zejkán János személyében ellenpüspököt választat, mégpedig tizenkét református prédikátorral

(vagy azok felügyelete mellett). Lippay 1665-ös tudósításában úgy fogalmaz, hogy Lórántffy Zsuzsanna és más protestáns földesurak „minket utánozva” – vagyis a katolikusok által kezdeményezett unió mintájára – azokat a ruténeket, akiket nem tudtak rávenni rítusuk elhagyására, egyfajta kálvinista egyházban egyesítették.⁴² Az 1654-ben a Szentszékek küldött információjában Zejkánról megállapítja, hogy nem történt meg püspökké szentelése, mindössze hűségesküt tett a kálvinistáknak és a fejedelemasszonynak. Ezért nem csak szakadár, hanem eretnek is, az általa végzett papszenteléseket az egyház nem fogadhatja el érvényesnek.⁴³ Kialakul tehát egy párhuzamos hierarchia: a katolikus földesurak birtokain fejlődésnek indulhat a görög katolikus egyház, de az uniót elutasítók körében sem folytatódhat az egyházi élet a régi keretek között, hanem létrejön egy kálvinista hatás alatt álló szintén bizánci szertartású közösség. A katolikusok sikereit a protestánsok nyilván nem nézhették tétlenül, mert az újabb térvesztéshez vezetett volna. A válaszlépés hatásos voltát Lippay is elismeri, a görög katolikus papok pedig tőle várják, hogy tekintélyével álljon Parthén mögé és lépjen fel a komoly zavarokat okozó Zejkánnal szemben. Az érsek ezt meg is teszi, s 1652. augusztus 22-én szláv nyelvű körlevélben szólítja fel a rutén papságot arra, hogy püspökként csak Parthént ismerjék el.⁴⁴

4. A protestánsoktól való félelem a negyedik pontban is megjelenik. Egyházuk zavartalan fejlődésére gondolva, a görög katolikus papok azt kérik, hogy az egri egyházmegyében, illetve az uralkodónak alávetett területeken mindenütt, ahol a lelkipásztori szükségletek ezt indokolják, szabadon építhessenek templomokat és létesíthessenek parókiákat, s ezek papjai ne fűgjenek az evangélikus és református szuperintendensektől. Az 1670-es évek nagy rekatolizációs hulláma előtt helyi szinten a protestáns elöljáróknak nyilván nagyobb hatalma és befolyása volt. A 18. században ugyanebben a kérdésben – templomok építése és parókiák létesítése – a most meg sem említett egri püspökök hoznak a görög katolikusokat hátrányosan érintő, korlátozó intézkedéseket.

5. A levél ötödik pontja visszakanyarodik a közjogi emancipáció kérdésköréhez. A görög katolikus papok annak biztosítását kérik, hogy a személyük vagy a javaik ellen vétő egyházi vagy világi nemeseket egyházi bíróság elé citálhassák.

⁴² LACKO, *Unio* (8. l.áb.), 248.

⁴³ HODINKA, *Okmánytár* (12. l.áb.), 169.

⁴⁴ Ez az irat segít megállapítani jelen levél datálását. EPL AEV 2116/1, közli: VÉGHSEŐ, „...patriarcham graecum convertit ad unionem...” (4. l.áb.), 47-48.

6. Végül a hatodik pont az egyházkormányzati központ kérdését érinti. Mivel a püspöki székhelyek számító munkácsi kolostorban Parthén ellenfele rendezkedett be, a görög katolikus püspök egy másik központot volt kénytelen kiépíteni. Választása a Homonnától északra eső, zárandokhelynek számító krasznibródi kolostorra esett. Parthén 1652-ben még nem tudhatta, hogy a munkácsi kolostori székhelyre való visszatérést a Rákóczi-család meddig tudja sikeresen megakadályozni. Ekkor még Lórántffy Zsuzsanna, I. Rákóczi György özvegye szilárdan kezében tartja a hatalmat. Az ő és fia, II. Rákóczi György 1660-ban bekövetkezett haláláig esély sem mutatkozott arra, hogy a görög katolikus püspök Munkácsra visszatérjen. Sőt, II. Rákóczi György özvegye, Báthory Zsófia 1660-ban történt katolizálása után is évek telnek el, míg Parthén székhelyét áthelyezheti Munkácsra. Egy új püspöki székhely kiépítése tehát különösen is indokolt volt. Ehhez és általában a püspökség működtetéséhez kér Parthén Lippay érsektől támogatást.

A levél pontjai tehát világosan és egyértelműen azt bizonyítják, hogy a görög katolikusok teljes mértékben tisztában voltak azzal, hogy mit is nyerhetnek az unióval és mi az, ami akadályozhatja a célok megvalósulását és ezért intézkedést igényel. Biztosítékként – és a bizonytalanok meggyőzése érdekében – egyetlen utat választhattak: újabb és újabb írásban rögzített és nyilvánosságra hozott kötelezettségvállalások igénylését a római katolikus egyház képviselője (és a mögötte álló, célkitűzéseit támogató államhatalom) részéről. Az ügyintézésnek ez a módja – nyílt levelek, oltalomlevelek, kiváltságlevelek közzététele egy-egy hatalmi tényező részéről – a kora újkori társadalomban teljesen megszokott és bejáratott „intézmény” volt.⁴⁵

A levél tartalma mellett az is figyelemre méltó, ami kimaradt belőle. Lényegében az unió három feltétele közül kettőt érint: elsősorban a klérus jogaira vonatkozó pontot, illetve a Parthén püspök megerősítésével és megvédésével kapcsolatban áttételesen a szabad püspökválasztás jogát, a választás eredményének elismerését és a megválasztott főpásztor támogatását az ellenpüspökkel szemben. Nincs viszont szó a harmadik feltételről, a keleti szertartás sérthetetlenségéről. Nyilvánvalóan tűnik az, hogy a görög katolikusok ezt a pontot nem érezték problé-

⁴⁵ Hodinka Okmánytárában számos ilyen iratot találunk. Uralkodók, erdélyi fejedelmek, főkapitányok, főispánok nyílt levelekben, oltalomlevelekben hoznak nyilvánosságra püspöki kinevezéseket, vagy azok elismerését, biztosítanak püspöki joghatóságot (és szólnak fel annak elismerésére), jogot a szabad mozgáshoz (pl. a püspökszentelés lebonyolítására), stb.

másnak, vagyis nem volt olyan tapasztalatuk, amellyel szemben fel kellett volna emelni a szavukat. Ez viszont azért érdekes, mert fentebb láthattuk, hogy éppen ebben az időben az események egyik kulcsfigurája, Kossovics Gábor, Parthén püspök legközelebbi munkatársa, olyan gyakorlatot vezetett be, mely a bizánci rítus jövője szempontjából veszélyeket hordozott magában. Jóllehet a Szentszék 1650-ben megtiltotta a biritualizmust, Jakob Szusza, chelmi püspök még tizenöt évvel később is emiatt panaszkodik Kossovicsra,⁴⁶ ami azt jelenti, hogy a gyakorlat tovább élt. A görög katolikus papság pedig, élükön a püspökkel ezt nem tartotta se elítélendőnek, sem pedig a bizánci rítusra veszélyesnek. Sőt, az ungvári jezsuita évkönyvek 1652. évi bejegyzései között azt találjuk, hogy Parthén püspök a jezsuita páterek tanácsát követve tanítja papjait a katolikus egyház helyes és megengedett szentségkiszolgálási rendjére. Maga a püspök pedig papjaival minden nagyobb ünnep alkalmával megjelenik az ungvári jezsuita templomban, ahol – miután a jezsuita atyáknál meggyóntak – latin szertartás szerint járultak szentáldozáshoz.⁴⁷ Ha ez a gyakorlat a görög katolikus klérusban ellenérzéseket keltett volna, akkor annak – akár egy hetedik pont formájában – minden bizonnyal hangot adtak volna a fent ismertetett levélben. Milyen következtetést vonhatunk le ebből? Úgy gondolom, az mindenképpen elmondható, hogy az unió megkötésekor a keleti szertartású klérus tudatában volt annak és elfogadta azt, hogy a katolikus egyházhoz való csatlakozás hatással lesz egyházi életük minden területére. Miközben alapvetően meg kívánják őrizni rítusukat, tudják azt is, hogy a katolikus egyház tanrendszerének maradéktalan elfogadása következményekkel jár magára a liturgikus gyakorlatra nézve is. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy az unió – ebben a konkrét esetben – nem két egyenrangú fél találkozását jelenti. A latin egyház részéről teljesen hiányzott az a ma közkedvelt elképzelés, hogy a katolikussá lett keletiek a maguk hagyományaival gazdagítják a katolikus egyházat. Az ungvári unió alkalmával – ahogyan más, poszt-tridentinus szellemiségben fogant kora újkori uniók esetében⁴⁸ – a felsőbbrendűnek tartott latin rítus találkozott az alsóbbrendűnek ítélt bizánci szertartással. Jól képzett nyugati teológusok „kész” szentségtannal álltak szemben a saját teológiai hagyományukat sem, vagy csak felszíne-

⁴⁶ LACKO, *Unio* (8. l.áb.), 177.

⁴⁷ HODINKA, *Okmánytár* (12. l.áb.), 167-168.

⁴⁸ A kérdéshez lásd: SZABÓ, P., „A keleti közösségek katolikus egyházba tagozásának ekkleziológiai elvei és jogi struktúrái az uniók korában (15-17. század)”, in *Rómából Hungáriába* (5. l.áb.), 15-33.

sen, ismerő keleti papokkal. A „páterek” és a „batykók” találkozásából más eredmény nem is születhetett, mint az, hogy az előbbieket formálják az utóbbiak szemléletmódját és gyakorlatát. Ez mindkét oldal számára világos volt. Fontos azonban azt is szem előtt tartanunk, hogy itt folyamatokról, lényegében egy katolikus egyházon belüli új egyházi közösség létrejöttének folyamatáról van szó. Egészen pontosan a folyamatok kezdeti szakaszát vizsgáljuk. Ha tehát fentebb valószínűsítettük, hogy a római katolikus résztvevők nem rendelkezettek véglegesített koncepcióval a végkimenet tekintetében, ugyanezt joggal feltételezhetjük a görög katolikusokról is. Ők sem tudhatták, milyenné alakul egyházuk élete, s azon belül liturgikus gyakorlatuk a katolikus egyházzal való találkozás révén. Az biztos, hogy ezt a találkozást modernizációs lehetőségként élték meg, ami érintette életük minden területét, s benne szükségszerűen az egyébként is nagy változatosságot és sokszínűséget mutató liturgikus gyakorlatukat. Hogy ezek az unióval együtt járó, de mindenképpen újdonságnak számító, a konkrét gyakorlatban megnyilvánuló latin hatások hosszú távon mennyire bizonyulnak maradandónak és a görög katolikus egyház arculatát meghatározónak, azt az uniót megelőző és követő években Parthén püspök és papjai nem sejtették. Az viszont biztosnak tűnik, hogy akkor, a folyamatok kezdeti szakaszában, ezt a jelenséget és gyakorlatot mint a modernizáció velejáróját elfogadhatónak tartották és nem érezték benne veszélyt.⁴⁹

Unió, integráció, modernizáció, vagyis egység a katolikus egyházzal, betagozódás annak szervezetébe és részesülés mindazon „javakban”, melyek általa a keleti közösségek megújulását, modernizációját szolgálhatják. Úgy vélem, a görög katolikus egyház létrejötte a történelmi munkácsi püspökségben (is) ezzel a képlettel írható le. A képlet maga egyszerűnek tűnik, de a valóságban jóval összetettebb. Maga az unió, az egység megalkotása könnyen megragadható, történelmileg viszonylag gyorsan lezajló esemény volt. Az integráció mikéntje (hol a helye a görög katolikus egyháznak a katolicizmuson belül?) és a modernizáció

⁴⁹ Az unióra lépett keletiek számára nyilvánvaló volt az is, hogy az unió pillanatától kezdve a két rítus egyazon egyházba való tartozásából fakadóan olyan alkalmak adódnak, amikor a latin és bizánci szertartású papok közös liturgikus eseményeken vesznek részt. Nincs arra utaló forrás, hogy ez akkor vagy akár később aggályokat vetett volna fel a görög katolikusok számára.

konkrét (időben nagyon is elhúzódó⁵⁰) megvalósulása, „ára” és vég-eredménye viszont olyan kérdéseket vetnek fel, melyek időről-időre és a katolicizmus történelmi helyzetének függvényében talán nyugvópontokra kerültek, de lényegében ma is megválaszolatlanok.

FORRÁSOK

1.

Parthén Péter püspöklevele Lippay György esztergomi érsekhez
EPL Archivum saeculare, Acta radicalia, Classis X 38. 185-186.

Illustrissime Reverendissime Celsissime Princeps Domine Domine et Patrone mihi gratiosissime, orationum in Domino devotarum suffragia humiliumque servitiorum meorum comendatione praemissa

Hisce praeterlapsis diebus ratione multarum iniuriarum plebanis nostris ritus graecitarum per dominos terrestres ac servos eorundem illatarum Illustrissimae ac Reverendissimae Celsitudinis Vestrae demisse quondam supplicem libellum hic Posonii porrexeram, ubi etiam et optatum responsum obtinueram, ea videlicet omnia consequuturi, quae desiderantur, modo postulata sacerdotum punctatim in articulos redigerentur, quae quidem sequuntur in hunc modum

1. Ut plebani ritus graecitarum instar aliorum praedicantium ab universis laboribus, daciis, decimis, censibus contributionum intertentione quarumlibet peccorum, canum venaticorum, servorum condensatione militum distributione quarteriorum, paenitus immunes, absolutique habeantur. Et casu quo, peccaverint aliquid, tam in ecclesiasticis, quam vero rebus saecularibus nullius alterius subsint poenae praeter quam Minorum Episcopi vel vero archidiaconii illorum.

2. Monachus presbiteratus Sancti Basilii ritus graecitarum, qui linguam latinam bene noverint ad erudiendam educandamque literis humanioribus iuventutem domini terrestres pro gymnasiis atque atque commoditate assignabunt loca idonea provisionesque unde possent victu et amictu, aliaque sua necessitas habere nam opere praevio illud desideratur.

⁵⁰ A modernizáció folyamatának befejeződését a Munkácsi Egyházmegye 1771-ben történt kánoni felállításához, illetve az azt követő Bacsinszky-korszakhoz köthetjük.

3. Modernus episcopus Munkacziensis, qui alioquin schismatis errori inhaeret, ab ipsoque solo principe Transylvaniae habet dependentiam, nullam habeat dirigendi auctoritatem in Regno seu ditionibus suae Sacratissimae Caesarae Regiaeque Maiestatis inter nostros sacerdotes, neque liceat ipsi aliquas parochias potestati suae subiugare, quoniam articulos nostros atque puncta iuxta unionem Sacro Sanctae Matris Romano Ecclesiae Catholicae, reformatos et susceptos summopere perturbat incomodatque.

4. Sub episcopatu Agriensi ditioneque Suae Sacratissimae Caesarae Regiaeque Maiestatis, ubi opus videbitur ritus nostris graecitis hominibus licitum sit novas sacras aedes extruere sacerdotesque vel parochi illorum paenitus nullam habeant dependentiam a lutheranis vel vero calvinisticis superintendentibus.

5. Si dominus terrestris aut aliquis personarum ecclesiasticarum nobilium et secularium contra Ecclesiam parochos nostros, personas eorundem, imo etiam bona, quid piam peccaverit, liceat nobis ratione talium excessum eosdem ad forum spirituale citare ibidemque iure ecclesiastico convenire prosequi atque procedere.

6. Et ultimo propter misericordiam divinam obnixè oro Illustrissimam et Reverendissimam Celsitudinem Vestram dignetur illud efficere, ut ad praenotatum caenobium Krasznobrod, certa aliqua provisio mihi subordinetur, cum omnibus praecedentibus accidentiis functus sum, itaque ut post tantas curas, sudores, labores ut possem aliquam honestam sustentationem habere [186] et amictu, tam pro me, quam vero servitoribus meis, praesertim promentionato loco sacro inservientibus.

Atque haec sunt puncta desideratoria, quae ubi obtinuerimus, humillime oro, ut Illustrissima Reverendissima Celsissima Dominatio Vestra auctoritate sua archiepiscopali, qua benedictione divina fungitur, dignaretur nobis eadem confirmare, atque consensu Suae Sacratissimae Caesarae Regiaeque Maiestatis nec non statutione legitima corroborare in numini divinis honore suique bonae famae memoriam diuternam. Gratum ab Illustrissima Reverendissima ac Celsissima Dominatione Vestra expectans responsum.

Eiusdem Illustrissimae Reverendissimae ac Celsissimae Dominationis Vestrae

servus humilimus et capellanus

Petrus Paternius Petrovitiis
Ordinis Sancti Basilii Presbiter
episcopus Mukacziensis ritus graecitarum

2.

Homonna, 1651. július 24. Kossovics Gábor levele Lippay György esztergomi érsekhez

EPL Archivum saeculare, Acta radicalia, Classis X 24. 291-292.

Illustrissime ac Reverendissime Princeps mea in Christo servitia

In negotio circa reuniendos Ecclesiae Catholicae rhuthenos, Scepusium versus Homonnam, Ungvarinum, Makovicam, Monkacinum, aliasque partes situs Illustrissimae Celsitudini Vestrae haec esse nuntianda operae pretium existimavi. Reverendo enim Domino Basilio Tarasovitio Episcopo Monkacensi, fato mortalitatis juncto, concordibus omnium sacerdotum rhuthenorum, per enumerata loca sitorum votis, in successorem provocatus petitus (id ipsum annuentibus datoque diplomate ratificantibus Illustrissimis Agriensi nec non Scepusiensi seu Csanadiensi Episcopis) est electus Reverendus Pater Petrus Parthenius Sancti Basilii Ordinis Religiosus, meus unicus collega: qua in re Illustrissimae Celsitudinis Vestrae, quia patronalis et ultimus desideratur calculus, hunc eundem ut praefatus Reverendus Pater a Celsitudine Vestra obtentum habeat, dabit operam ut se positus omnibus praepedimentis Celsitudinem Vestram supplex conveniat.

His Illustrissimam atque Reverendissimam Celsitudinem Vestram Deus Optimus salvam atque incolumem quam diutissime conservare dignetur.

Homonna Julii 24 anno 1651

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae servus in Christo

Gabriel Kosovitius
Ordinis Sancti Basilii

3.

Homonna, 1657. július 2. Kossovics Gábor levele Lippay György esztergomi érsekhez

EPL Archivum saeculare, Acta radicalia, Classis X 35a. 3-4.

Princeps Illustrissime Domine ac Pater Reverendissime

Illustrissimae Humanissimaeque Celsitudini Vestrae pro litteris ad me indegnum duos ante annos scriptis adgeniculatissimas ago gratias. Ceterum quia iuxta monitoriam suasionem Celsitudinis Vestrae coram adstare nequeo, ut statum ac conditionem rhutheni populi paterna vigilantia et piis conatibus Illustrissimae Celsitudinis Vestrae per sacram Unionem Ecclesiae Catholicae aggregati apertum faciam, praesertim pro nunc, cum Parochialibus et scolasticis occupatum sum curis. Ea propter officii mei debitum Reverendissimo Episcopo

Monkatiensi, Patri Petro committere debui, ut hic Illustrissimae Celsitudini Vestrae, et quae sunt referenda referat, et ad interroganda respondeat. De reliquo Deus Optimus Maximus Illustrissimam Celsitudinem Vestram pro devotissimo zelo in dilatandis fidei catholicae profectibus, et de praesentis vitae, congruis muneribus, et de aeternae, indefectibilibus dotibus cumulare dignetur; hoc ego indignus religiosus et omnes ritus graeci sacerdotes concordibus votis Illustrissimae ac Reverendissimae Celsitudini Vestrae syncerissime precamur. His Illustrissimam Celsitudinem Vestram quam diutissime, et quam felicissime valore optime, annare ac perannare cupio.

Homonna Julii 2 anno 1657

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae servus in Christo

Gabriel Cosovitius
Ordinis Sancti Basilii